

FENIKS – mistični ptič starodavne Arabije, univerzalno nastopa v mnogih legendah sveta

V mnogoterih verovanjih in čaščenjih različnih božanstev so ptiči zavzemali posebno mesto, ljudje so jim pripisovali različne magične in religiozne moči. Povezava med ptiči in smrtjo, transcendenso je še dandanes prisotna v verovanju mnogih ljudstev. Ptiči simbolizirajo mistične sile, ki prežemajo naravo, v kateri se za preživetje borijo navadni ljudje. Zato tudi ne preseneča, da so skozi zgodovino mnoga mitološka bitja prevzemala ptičjo formo. In nekaj takega se je dogajalo tudi z mitološkim feniksem. Pesnik Ovid v svojih Metamorfozah pripoveduje zgodbo o ptiču feniksu, ki od nikogar ne potrebuje nič, je sam sebi dovolj, hrani se samo z dišečimi vonjavami. Ko doseže starost 500 let si v krošnji hrasta ali palme iz cimetrovih vejic, nageljnovih žbic in mira splete gnezdo in v njem z zadnjim dišečim izdihom umre. Iz trupla se rodi novi feniks, ki zopet živi natanko 500 let, na isti način kot njegov predhodnik. Ko mladi feniks pridobi na moči, dvigne svoje gnezdo in ga odnese v Heliopolis, mesto sonca v Egiptu. Zgodovinar Tacius za časa vladavine Pavla Fabiusa (34 n.št.) opisuje ptiča feniksa, ki se po dolgih letih odsotnosti vrne v Egipt. Na njegovem prihodu ga spremljajo mnogotere ptice, ki jih privleče njegova brezmejna lepota. Mladi feniks začne zbirati miro v jajčasto obliko, v kateri se že nahaja mrtvi, prejšnji feniks. Ko nabere dovolj mire, prevzame telo svojega prednika in odleti do sončnega oltarja, kjer zgori v ognju dišav. Samo ime izvira iz grške besede pheniceus, ki pomeni temno rdečo, škrlatno barvo. Tudi Feničani naj bi svoje ime dobili po znameniti tirijski škrlatni barvi, dobljeni iz morskih mehkužcev. Feničani pa naj bi tudi bili potomci Kaanancev, kjer beseda KENANI zopet pomeni temno rdečo (lahko tudi opeklino).

Feniksu je težko izslediti pravi izvor, kajti nastopa v mnogih starih mitih Evrope, Centralne Amerike in Azije. V večini zasledimo isti mistični ideal, kakor da bi vsi črpali iz istega vira. Vzorčni mit govori o ptiču brezmejne lepote, edinstvenem in brez primerjave v vseh svetovih, ki živi 500 let. Pojavlja se ciklično, vstajenje nastopi po treh dneh (nekje devet) iz pepela svojega prejšnjega uničenja. Po nekakšnem notranjem znaku, ko doseže popolno zrelost, natančno zgradi gnezdo iz dišečih vejic kot pogrebno grmado. Nato zapoje melodično zastrašujočo pesem, obrne telo proti sončnim žarkom in se celoten žrtvuje. Iz tekočine ki ostane, nastane glista, ki postopoma dozori (odraсте) in ta se spremeni v svojo prvotno obliko ptiča feniksa – novo življenje, ki je v bistvu ponovitev prejšnjega. To obdobje ali cikel feniksa je obdobje med transformacijami, in na splošno velja da traja 500 let, nekatere navedbe pa govorijo tudi o 1500 letih. Izvor tega mita naj bi bil v Arabiji.. Cikel simbolizira očiščenje vsega zla, ponovno vstajenje, nesmrtnost in neukrotljiv človeški duh.

Njegova tridnevna smrt se lahko enači z izginotjem meseca, ki se šele tretjo noč pojavi na nebu. Primerjava z mesecem povdarja lunarni simbolizem, čeprav je feniks univerzalno simbol sonca. Ker je tudi 'ognjeni ptič', simbolizira božje kraljestvo, plemstvo in edinstvenost. Predstavlja tudi nežnost, kajti ne uniči ničesar kar osvetli, ne hrani se z živimi bitji, samo z mavrico in dišavami. Tudi medtem ko se uničuje (gori), ne zgori nič drugega kot on sam in njegova pogrebna grmada (gnezdo). Feniks je tudi samoohranjajoči organizem, kar dokazuje tudi ponovno rojstvo iz lastnega pepela. V nekaterih različicah so ga povezovali z večnim palmovcem.

V egipčanski mitologiji predstavlja sonce, ki umre v svojem lastnem ognju vsako noč in se rodi naslednje jutro – nebeški cikel. Enačijo ga tudi z jutranjim vzhodom zvezde Sirius. Ta mitološki kontekst vidi feniksa kot čapljo, klasična literatura pa ga enači s pavom ali orlom. Samo en feniks je obstajal v enem času. Mit o kreaciji Egipta se tudi veže na feniksa. Njegova glavna vloga in asociacija je kot tisti, ki je ustvaril sebe, simbol RA-ATUM. Prvi dogodek v ustvarjalnem procesu je pojava ATUMa, boga Heliopolisa (nekateri omenjajo da je bil sin NUNa). Prvič se je pojavil na primarnem hribu, okrog katerega so kasneje naredili tempelj –Heliopolis. Pojavo RAja na tem hribu

izenačujejo s prvim žarkom svetlobe, ki je prišel iz kaosa in teme NUNa. ATUMovo ime pomeni 'popolni', kar ga direktno povezuje s kreacijo.

Legenda govori, da je feniks živel ob ledenomrzlem izviru. Kopal se je v vodi in pri tem ustvarjal tako lepe melodije, da je celo sonce na svoji jutranji poti ustavilo svojo kočijo in prisluhnilo njegovemu petju. V novi življenski obliki je balzamiral pepel svojega predhodnika v jajce mira in poletel z njim v Heliopolis, kjer ga je položil na oltar sončnega boga. Cikel feniksa, 500 let, in tempelj Heliopolis, so postali osrednje stične točke koledarskih regulativ starega Egipta. Med tem obdobjem, za časa viška Srednjega kraljestva so ga začeli povezovati z dušo Ozirisa. Risali so ga na sarkofage, kot simbol življenja po smrti. V tem času so ga povezovali tudi s planetom Venero, jutranjo zvezdo, ki naj bi bila vodič sonca. Gledano z očmi Egipčana je sonce vzhajalo na vzhodu Egipta, v Arabiji. Škrlatna barva ima lahko tudi povezavo s Škrlatnim Heronom, ki so ga ceremonialno žrtvovali svečeniki Heliopolisa vsakih 500 let.

Tud ptič Benu je bil sveti ptič starodavnega egipčanskega mita, upodobljen kot ptič priba, štoklja ali bela čaplja. Častili so ga v Heliopolisu kot dušo Ozirisa. Kot inkarnacija nastanka življenja in vzhajanja sonca se je zjutraj dvignil iz vrhnje gore – *benben* kamna (obelisk, ki je predstavljal sončni žarek) in s svojim glasom obznanjal vse dobre stvari iz kreacije. Vpeljal je novo obdobje blagostanja, ki ga je karakterizirala plodnost. Povezava med obema je lahko preko mita o Ozirisu, ki se veže na kult boga RA. Egipčani so prvo pojavljanje feniksa vezali na zlato dobo – *zep tepi* (prvi čas). In v tem prvem času (okrog 10500 pr.n.št. po nekaterih izročilih - predvsem starodavnega ljudstva Amonitov) naj bi vladal Oziris kot nekakšen prakralj Egipta. Za časa svojega vladanja je uvedel prve zakone (*maat*) in čaščenje boga RA. Ta zlata doba naj bi bila model in gonilna sila celostnega razvoja človeka v vseh kasnejših cikličnih obdobjih.

V indijski mitologiji, pri Hindujeih se ptič imenuje Garuda. Je zelo požrešen in hrani se s kačami. Predstavljen je s kljunom, krili, kremplji in repom orla, telo in noge pa so človeški, včasih s štirimi rokami. Garuda je polbožanstvo, na katerem jezdi bog Višnu in njegova žena Lakšmi. Personificira sonce, pa tudi sovražnika kač, vsega zlega.

V budistični filozofiji predstavlja ptič Garuda kolo Vajrapanija, kot dvojček pa simbol Bude Amogasiddhija.

V tibetskem budizmu zavzema posebno mesto zaradi podobnosti z mističnim himalajskim *khyung* ptičem. Ta ima štiri rogove, s katerimi brani štiri kardinalne smeri, v družbi z gorskimi duhovi pleše sveti ples Bön religije.

Je v stalni borbi z zlemi silami sveta. Kot takega so ga zlahka prevzeli tudi Mongolci, ki so nad vse častili nebo. V mongolski varianti tibetanskega budizma za časa tretjega Dalai Lame predstavlja boga Bogdo Ula (sveto goro južno od Ulanbatorja), enega izmed bogov Štirih gora. Garuda je upodobljen v groteskni formi, oranžne barve, z zeleno obrobljenimi bikovimi rogovi (himalajski *khyung*) in ušesi ter volovskim gobcem.

Zanimiva je podoba feniksa pri Vietnamcih, kjer je *fung* (*phuong* – moški feniks, *hoang* - ženski) spoštovani ptič, vzor čednosti, ljubkosti in gracioznosti. Zato ga tudi kraljice uporabljajo za svoj emblem, medtem ko kralji uporabljajo podobo zmaja. Ima podaljšan kljun, vrat kače, prsa lastovke, hrbet želve in ribji rep. Stoji na valovih morja in s svojo nadnaravno močjo drsi po valovih iz vzhodne smeri, si poteši žejo v hudourniku De Tru in si umiva krila v morju Nhu Thuy, preden se spočije na gori Don Huyet. Njegova pesem vsebuje vseh pet osnovnih tonov tradicionalne glasbene skale, njegovo perje predstavlja pet osnovnih barv in njegovo telo je sestavljeno iz šestih nebeških teles: glava simbolizira nebo, oči sonce, hrbet mesec, krila veter, noge zemljo in rep planete. Pojavi se samo v mirnem in z obilico vsega polnem obdobju, zato tudi predstavlja mir in sožitje.

Pri Kitajcih poznajo Feng-huang ali Fung živordečega ptiča, "substata ognja", z glavo fazana in repom pava. Predstavlja primordialno silo nebeških prostranstev. Je eno izmed štirih svetih

spiritualnih bitij in kot zmaj skupaj s svojo stalno spremljevalko *ky-lin* je tudi *yin* in *yang*. Če je moški *feng* potem postane *yang*, solarni, ognjeni ptič, v podobi ženske *huang* pa lunarni *yin*.

V povezavi z zmajem, simbolom vladarja, postane feniks ženska vladarka in skupaj predstavljata oba aspekta imperialne moči. Kot zmaj in *ky-lin* je feniks sestavljen iz različnih delov, ki predstavljajo celoten kosmos, ima glavo petelina (sonce), hrbet lastovke v obliki polmeseca, krila so veter in rep predstavlja drevesa in cvetlice, njegove noge so zemlja, naslikan je v petih osnovnih barvah, ki simbolizirajo pet vrlin.

Grške pripovedke govorijo o kralju Fenicije, z imenom Agenor (feniks). Njegovo hčerko Evropo zasnuje bog Zevs, ki očaran od njene lepote in ženskega šarma nastopi v preobleki bika, jo s tem zvabi v svojo bližino ter jo preko morja prenese na Kreto. Tam mu rodi tri sinove. Grški bog Apolon (Phoibos) je bil tudi povezan z mitološkim feniksem.

Na drugi strani zemlje, v severni Ameriki, se v indijanskih legendah pojavlja ptič Gromovnik. Neka legenda pravi, da strele nastanejo ko Gromovnikove oči utripajo, grmenje pa nastaja iz plahutanja njegovih kril. Tudi dež pride iz jezera, ki leži na sredini njegovega hrbta. V srednji Ameriki se mit najbolj približa sončnemu bogu, ptiču-kači, bogu Quetzalcoatl in njegovi družici Quetzal, ki ponazarja blagostanje, srečo, sončni vzhod.

V krščanstvu se mit veže na vstajenje: Kristusa pogoltno ogenj poželenja in ponovno vstane tretji dan, kar simbolizira triumf nad smrtjo, usodo, stalnost, Kristusovo božansko naravo (kot Pelikan je nastal iz njegove človeške narave, Kristusova duša je predstavljena kot beli, bleščeče svetel golob). V zgodnji krščanski tradiciji je feniks pomenil ponovno vstajenje in nesmrtnost. Skozi oči kristjana, verjamemo v vstajenje, kjer Kristus manifestira karakter feniksa: "Imam moč zastaviti življenje za nekoga in potem ga zopet vzeti nazaj." Iz navedenega zlahka potegnemo stično črto s krščanskimi velikonočnimi prazniki, kjer Kristus umre in po treh dnevih zopet vstane. Atributi Ozirisa so enaki krščanskemu mesiji. Oba se pojavita na vzhodnem nebu (zvezda Betlehema na vzhodu naznanja novorojenega kralja) Oba tudi vstaneta od mrtvih in govorita o življenju po smrti skozi ponovno vstajenje, oba naznanjata novo dobo in njuno vstajenje nosi v sebi obljubo o ponovnem prihodu odrešenika. Tako krščanstvo prevzame feniksa kot prisposobo za očiščenje vseh grehov in ponovno vstajenje (partenogeneza).

V slovanskih mitih zasledimo mit o sežganem in prerojenem človeku (podrobno ga je opisal in analiziral Milko Matičetov), ki se le delno približa osnovnemu mitološkemu izročilu ptiča feniksa. V večini zapisov ga poseblja sv. Andrej, ki se dvakrat rodi, v nekaterih zapisih pa še večkrat. Izvor tega mita ni enostavno določljiv, se pa pojavlja v različnih variantah po različnih deželah Evrope. Eno slovensko varianto je opisal Janez Trdina leta 1889 v Ljubljanskem zvonu: "Ker je sv. Andrej proti Kristusovi zapovedi vseeno jedel grozdje, ga je dal Jezus Kristus sežgati. Od sežganega ni ostalo kaker srce in kosci jeter. Te vdobi po naključju dekle. Ko jih poje, začuti se nosečo in čez 9 mesecev rodi sv. Andreja. V telesu druge matere ostala mu je vsa pamet in zavednost, pa se je dobro spominjal, da je bil žejen vseh 9 mesecev. Takega ni hotel več prebiti." V bistvu gre tu za pokoro svetega človeka, ki s tem ko se sežge, sežge tudi vse svoje grehe. Ostane samo srce, ki je zasnova rojstva novega istega svetega človeka. V dolenski varianti nastopa podeželski gostilničar, ki je vino nategoval z vodo, ga v gostilni točil, zato ga Kristus kaznuje tako, da zgori v lastnem vinogradu (grmadi iz trte).

Lahko rečemo, da se tudi mit o ptiču feniksu ni mogel izogniti nekakšnemu skupnemu imenovalcu, nekakšnemu prafeniksu, ki govori o cikličnih spremembah na zemlji, o katastrofah, o očiščevanju vseh grehov neke dobe in ki ga potrjuje hermetično izročilo KOT ZGORAJ JE SPODAJ, KOT JE BILO ŠE BO IN FENIKS BO ZOPET POLETTEL.